

Srba, Ondřej; Schwarz, Michal

Mytologie

In: Srba, Ondřej; Schwarz, Michal. *Starší dějiny Vietnamu a Čampy*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016, pp. 28-35

ISBN 978-80-210-8491-9

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/136814>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3 MYTOLOGIE

Hlavními prameny vietnamské mytologie, která je dnes běžnou součástí vietnamského kulturního povědomí, jsou nejstarší vietnamské kroniky, jejichž základ vznikl s dlouhým odstupem více než tisíce let. Jen útržkovité zmínky o místních představách o nejstarších dějinách najdeme i ve starších stručných pojednáních o severním Vietnamu z doby dlouhé čínské nadvlády nad severním Vietnamem. Nejvýznamnějšími jsou tři následující kroniky sepsané v klasické literární čínštině:

1. *Úplná kniha historických zápisků o Velkých Việtech* (Đại Việt sử ký toàn thư 大越史記外紀全書, dále pod zkratkou TT),¹ jejíž hlavní redakci vypracoval historik z dynastie Lê jménem Ngô Sĩ Liên a předložil trůnu v roce 1479. Podrobně se složitým otázkám vzniku a vývoji kroniky TT a jejímu postavení v celku staré vietnamské historiografie budeme věnovat v knize *Úvod do vietnamistiky*.²
2. *Stručné dějiny Việťů* (*Việť Sử Lược* 越史略, dále pod zkratkou VSL; také 大越史略 Đại Việt sử lược). Obsahuje tři oddíly (juan): 1. od nejstarších dob přes období čínské nadvlády až po dynastie Ngô, Đinh a Raná Lê, 2. od založení dynastie Lý až po vládu Lý Nhân Tônga 李仁宗 (1072–1127). 3. Zaznamenává události do konce dynasti Lý. Na konci je připojen výčet panovnických ér dynastie Trần až po éru Xương Phù (昌符, 1377–1388), z čehož lze odvodit dobu sepsání díla (uvádí se rok 1377). Autor je neznámý.

1 Český název podle Slovníku vietnamské literatury 2011: 86 Kompletní historie Đại Việťu.

2 Ze světové odborné literatury je třeba odkázat především na práce A. L. Fedorina (Федорин 2008, TT 2 2010, TT 3 2012).

Dílo se pravděpodobně dostalo do Číny v době mingské okupace Vietnamu a zachovalo se díky zařazení do Siku quanshu za Qianlonga.

3. *Úplné zrcadlo vietenské historie sestavené na císařský příkaz* (*Khâm định Việt sử thông giám cương mục* 欽定越史通鑑綱目, dále pod zkratkou CM) bylo sestaveno týmem učenců pod vedením Phan Thanh Giána mezi lety 1856 a 1881.

Kroniky TT a VSL společně s čínskými dynastickými kronikami jsou stěžejním zdrojem informací pro celou starší historii Vietnamu. Pokud to bylo možné, uvádíme u jednotlivých událostí odkazy přímo na originální texty a ruské (částečně i anglické) překlady těchto kronik.

Dalšími významnými prameny mýtů a legend jsou dvě sbírky navazující na čínskou tradici sborníků podivuhodných příběhů, které byly ovšem vnímány jako historická realita.

Sbírka *Příběhy o vybraných podivuhodných jevech ze země na jih od Průsmyků* (*Lĩnh Nam chích quái liệt truyện* 嶺南摭怪列傳) byla sepsána Vū Quỳnhem v roce 1492.³

Sbírka tajuplného a záhadného ze země Vietů (*Việt Điện U Linh Tập* 粵甸幽靈集, psáno také 越甸幽靈集) byla editována Lý Té Xuyênem 李濟川 v 1. polovině 14. století a nadále se šířila v mnoha různých verzích prostřednictvím rukopisných kopií. K edicím a překladům viz selektivní bibliografii na konci knihy.

Hlavní mytologické příběhy se v kronikách opakují, byť se verze v jednotlivých kronikách od sebe navzájem částečně odlišují. Proto budeme sledovat podání především podle nejstarší a nejdůležitější z kronik: *Úplné knihy historických zápisků o Velkých Viětech* (TT), částečně pak podle kroniky *Úplné zrcadlo vietenské historie sestavené na císařský příkaz* (CM). Jména vyskytující se v kronice uvádím pro nejstarší období podle kontextu buď jen ve vietnamské výslovnosti nebo ve dvojí výslovnosti čínské / vietnamské (za lomítkem); výjimkou jsou jména z čínské mytologie a historie uváděná jen v čínské výslovnosti.

Vietnamská mytologie začíná u čínského mytického císaře Shennonga 神農 (2838–2698 př. n. l.), „Božského zemědělece“, jehož pravnuke Di Ming / Đé Minh 帝明 měl pojmut za manželku nesmrtelnou Vū Tiên 婺僊 a usadit se v dnešní čínské provincii Hunan. Jedním z Đé Minhových synů byl moudrý a ctnostný Lọc Tục 祿續. Đé Minh si jej obzvláště oblíbil a chtěl mu předat trůn. Lọc Tục ale trval na tom, že přepustí trůn svému staršímu bratrovi jménem [Di] Yi 帝宜. Đé Minh tedy ustanovil Di Yiho vládcem na severu a Lọc Tục učinil

³ Český název podle *Slovníku vietnamské literatury* 2011: 149 *Podivuhodné příběhy z Jižní země*.

3 Mytologie

králem na jihu s titulem Kinh Dương Vương 涇陽王. Ten se stal králem země Xích Quỷ ležící na území pozdějšího Guangdongu, Guangxi a severního Vietnamu.⁴

Král Kinh Dương měl syna jménem Sùng Lãm, jenž se nazýval taktéž Pán Lạc Long (Lạc Long Quân 雒龍君/駱龍君/貉龍君). Lạc Long Quân putoval zemí a učil lidi různým praktickým dovednostem (pěstování rýže, chovu zvířat, řemeslům).

Když v té době lidé lidé vstupovali do vody, bývali často poraněni hady. Král je naučil malovat tuší na těla obrazce vodních příšer. Od té doby již nebyli lidé zraňováni. Asi v této době tedy začal zvyk tetování.⁵

V té době zemi ohrožoval jistý severní vládce. Lidé žádali Lạc Long Quân o pomoc a ten severnímu vládci unesl jeho manželku jménem Âu Cơ 嫫姬. Severní vládce nedokázal Âu Cơ získat zpět a ustoupil zpět na sever. Âu Cơ poté Lạc Long Quânovi porodila kožený vak. Ten manželé odhodili na cestě, protože jej považovali za neblahé znamení, ale vysypalo se z něj sto vajec, z nichž se narodilo sto synů. Ti se stali předky Sta Yue (Bai Yue / Bắc Việt 百越). Mezi manželi posléze došlo k hádce, po níž Lạc Long Quân odvedl padesát synů na mořské pobřeží a Âu Cơ padesát synů do hor. Lidový výklad této legendy soudí, že ti, co sestoupili do nížin, se stali předky Vietnamců, kdežto ti, kteří vystoupili do hor, se stali předky ostatních národností (Hlavatá [et col. ...] 2008: 20). Lạc Long Quânův nejstarší syn, Hùng Vương 雄王, měl podle podání kronik založit dynastii Hồng Bàng 鴻龐 (psáno také 龐) a království Wenlang / Văn Lang 文郎⁶ (2879–258). Tento úřad přecházel po 18 generací, všichni z nich byli nazýváni králové Hùng.⁷ Stát Văn Lang, který měl být státem severnějšího lidu Lạc Việt, však není dostatečně doložen.⁸

4 TT NK I 1b, TT 1 2002: 109-110.

5 是辰居民入水頗為蛟龍所傷王教人以墨畫水怪於身自是始免其害文身之俗蓋始此。Citace podle CM 1998: TB 1/1b.

6 Název Wenlang zaměňovali čínští i vietnamští historikové s názvem severnějšího státu Yelang 夜郎 zmiňovaného na území dnešní provincie Guizhou od 3. století př. n. l., od něhož odvozují svůj původ různé národnosti dnešní jižní Číny. Je možné, že samotný pojem Wenlang v pozdních vietnamských kronikách je jen výsledkem zkomolení názvu severnějšího státu Yelang. Ke zkomolení mohlo dojít již v dílech čínských historiků a geografů v průběhu 1. tisíciletí n. l.

7 TT NK I 2a-3b, TT 1 2002: 110-112, LNCQ 1492: 12b-16b.

8 Také autenticita samotného jména Hùng vzbuzuje výrazné pochybnosti. Znak *xiong* 雄 (Hùng) je snadno zaměnitelný za znak *luo* 雒 (Lạc) a pravděpodobné opisovačské chyby jsou i konkrétně doloženy v pramenech. Druhou nejstarší zmínku o tom, že na území Jiaozhi dříve vládli králové Xiong / Hùng nalézáme v *Pojednání o Nanyue Nanyue zhi* 南越志, které sepsal Shen Huaiyuan 沈懷遠 v době vlády dynastie Liu-Song (420-479). Stejně formulovanou větu ovšem obsahuje

Odlišné podání uvádí starší kronika *Việt sử lược*, podle níž byl prvním vládcem vietnamské historie nějaký výjimečný muž z kraje Mê Linh, jenž pomocí svých magických dovedností sjednotil všechny okolní kmeny pod svou autoritu a prohlásil se králem Hùng. Tento vládce měl být současníkem krále Zhuanga z Zhou, jenž vládl v letech 696–682 př. n. l. (VSL 1980: 109). Také kronika VSL zmiňuje celkem 18 generací vládců Hùng, aniž by uváděla jména jednotlivých vládců. Časový rozestup od 7. do 3. století př. n. l. v případě kroniky VSL odpovídá odhadované době vlády 18 generací lépe než více než dvě tisíciletí v případě kroniky TT. V současnosti se zmínka o 18 generacích v TT vykládá jako 18 různých dynastií, pro něž zná pozdější historiografie i přesná jména a data, která však nejsou historicky podložena. Je pravděpodobné, že představa o několikasetletém trvání dynastie Hùng zachycená ve VSL byla původnější, zatímco datace počátku vlády dynastie do 29. století př. n. l. byla až dílem konfuciánských historiků dynastie Lê, kteří se snažili dokázat, že Vietové mají stejně starou historii jako Číňané a že vycházejí ze stejných civilizačních základů (mytický císař Shennong). Kroniky TT, VSL a LNCQ dále uvádějí jména patnácti provincií *bu* 部, na které měl být stát Văn Lang rozdělen. Většina uvedených jmen však pochází až z doby dynastie Tang (618–910).⁹

Ačkoli ani povšechná historicita vládců Hùng není doložitelná, vláda prvního vládce Hùng podle VSL náhodou spadá do stejné doby, kam se kladou počátky kultury Đông Sơn. Kultura Đông Sơn bezesporu vykazovala rysy rozvinuté hierarchizované společnosti. Podle nejstaršího psaného pramene zmiňujícího dobu před příchodem čínských vládců, *Zápisky o vnějších oblastech Jiaozhou* 交州外域記 ze 4. století, kde se uvádí, že území pod vládou králů Hùng nebylo původně administrativně dále dělené, ale že jeho jádro tvořila tzv. pole *lac* 雜田, na nichž se voda zvedala a snižovala v závislosti na mořském odlivu a přílivu. Podle tohoto druhu polí byli i obyvatelé, kteří na nich pracovali, nazváni lidem *Lac*

Sňatek Lạc Long Quân s Âu Cơ je také možné vykládat jako propojení mořské a kontinentální kultury. Ornamenty na bronzových bubnech kultury Đông Sơn zase vykazují vlivy z mořské oblasti. V horských oblastech původně sídlili lidé hovořící mon-khmérskými (austroasijskými) jazyky, kdežto u pobřeží jazyky austronéskými. Lidé na pobřeží byli postupně asimilováni nositeli austroasijských jazyků z hor. Důvodem postupu austroasijského obyvatelstva mohla být také znalost závlahového zemědělství specializovaného výhradně na pěstování rýže na trvalých rýžových polích oproti zemědělství

i starší spis *Zápisky o vnějších oblastech Jiaozhou* 交州外域記 ze 4. století, kde se místo znaku 雄 vyskytuje znak *luo* 雜. Správnost čtení *luo* je potvrzena ještě třetím dílem *Guangzhou ji* 廣州記, které uvádí jiný znak stejného čtení *luo* 駱. Maspero 1918: 7.

9 Podrobný rozbor viz Maspero 1918: 4-6.

3 Mytologie

zahradnického typu pěstujícího různé druhy obilovin, které nalézáme později u austronéských Čamů (O'Connor 1995: 982). Rozdělení synů na dvě poloviny může také odrážet bilaterální rodinný systém, v němž mohly rovným dílem dědit i ženy. Centrum vládců Hùng se nacházelo v oblasti dnešního distriktu Mê Linh a bylo spjato s kultem hory Tân Viê, o níž hovoří legenda o soupeření Ducha hor a Ducha vod (Taylor 1983: 5-6).

Historický základ pravděpodobně mají názvy hodností, které uvádí kronika TT. Král Hùng údajně ustanovil ministry zvané markýzové *lạc* a generály zvané generálové *lạc* 貉將 (později zvaní generálové Hùng 雄將). Dalšími hodnostmi byla hodnost prince *quan lang* 官郎, princezny *my nuong* 媚孃; nižší úředníci byli zvaní *bồ chính* 蒲正. Všechny tyto tituly jsou austroasijské pojmy, jejichž příbuzné varianty lze dohledat i v jiných jazycích. Dědiční hodnostáři *lạc* zůstávali hlavní regionální autoritou až do potlačení povstání sester Trung hanskými vojsky. Jejich funkce pravděpodobně původně souvisela s organizací irigačních a vodohospodářských prací, protože slovo *lạc* označovalo pole sezónně zavlažovaná přirozeným zvýšením hladiny řek; v některých mon-khmérských jazycích je doložen význam „kanál“ (*lach*, *rach*) (Taylor 1983: 10).

Další zmínka se v kronikách vztahuje až k počátku vlády dynastie Zhou, tedy o tisíc let později. Jedná se o zmínku o poselstvu na zhouský královský dvůr. Tato legenda byla pozdějšími vietnamskými historiky vykládána jako doklad toho, že Vietnam byl odjakživa na Číně nezávislý, když i takové nepochybnitelné vzory minulosti jako byl Vévoda z Zhou (mimořádně velice oblíbený ideál vietnamských konfucianů 11.–15. století) jej odmítly přijmout do přímého vazalského vztahu.

V době vlády krále Chenga z dynastie Zhou (1042–1021 nebo 1042/35–1006 př. n. l.), naši Viêtové poprvé poslali vyslance k Zhouům. (Není jasné, která generace králů Hùng to byla.) Sami se nazývali klanem Viêt Thường 裳氏 a předložili bílého bažanta. Vévoda z Zhou pravil: „Země, na něž nebyly uplatňovány zákony naší vlády, si ušlechtilý muž nedovolí považovat za své vazaly.“ Poté poručil, aby byl vyroben vůz, který by neustále ukazoval jižním směrem, aby mohli být [vyslanci] dopraveni zpět do svého království.¹⁰

K porážce státu Văn Lang se vztahuje legenda o soupeření nápadníků královské dcery zvané *My Nuong*, což byl podle téže kroniky opět jen titul všech hungských princezen a nikoli vlastní jméno.

10 TT NK I 4a, TT 1 2002: 112. 周成王時，我越始聘于周（未詳第幾世），稱越裳氏，獻白雉。周公曰：政令不施，君子不臣其人。命作指南車，送還本國。 Viz také CM 1998: TB 1/6a.

Král měl dceru zvanou *My Nương* 媚娘, která byla krásná a půvabná. Král ze státu *Thục/Shu* 屬 o ní slyšel a navštívil krále *Hunga*, aby ji požádal za manželku. Král k tomu chtěl svolit, ale markýzové *lạc* jej zastavili se slovy: „Má zálsusk na naši zemi a sňatek míní pouze jako záminku.“ Král ze *Shu* tedy prohlásil: „Tato dívka je původem z rodu nesmrtelných, pouze ten, kdo má dokonalý talent a ctnost, ji může dostat.“ V té chvíli se objevili dva příchozí, poklonili se před palácem a žádali o její ruku. Král se tomu podívil a ptal se, kdo jsou. Odpověděli, že jeden z nich je duch vod, druhý je duch hor. Král vyhlásil, že dceru dá tomu, kdo do druhého dne shromáždí všechny svatební dary.

Dalšího dne duch hor (山精) shromáždil drahé kamení, zlato, stříbro, horské ptáky a divokou zvěř, a král tudíž přislíbil dceru jemu. Duch hor si ji odvedl na horu *Tản Viên* 傘圓.

Duch vod (水精) také přinesl zasnubní dary, ale opozdil se. Ze žalu a vzteku vyvolal povodeň, která zaplavila horská údolí, a přes rozvodněné řeky se vojsko ducha vod valilo do boje proti duchu hor. Duch hor vytvořil železnou síť, která uzavřela horní přítoky řeky *Từ Liêm* 慈廉, aby je zastavil. Duch vod se však jinými řekami dostal do řeky *Đà*, odkud chtěl zaútočit na horu *Tản Viên*. Duch hor povolal místní obyvatele hor, aby napletli bambusové přehrady a střídali na duchy vod šípy, čímž se je podařilo zastrašit.¹¹

Protože se *My Nương* vdala za ducha hor, král státu *Thục/Shu* 蜀 se rozhněval a zapřisáhl své potomky, že musí stát *Văn Lang* zničit. To se podařilo jeho vnukovi jménem *Thục Phán* 屬泮, který byl odvážný a dobrý stratég. *Thục Phán* napadl a obsadil stát *Văn Lang*. Hora *Tản Viên* se nacházela blízko centra králů *Hùng*.

Thục Phán byl později nazván králem *An Dương* 安陽王 a strávil na trůnu 50 let. Když anektoval království *Văn Lang*, změnil jméno království na *Âu Lạc* 甌貉國. Předtím několikrát vysílal vojska, aby napadala krále *Hunga*. Ale vojáci krále *Hunga* byli silní a jeho generálové odvážní, takže král (*Thục*) byl opakovaně porážen.

Král *Hùng* vzkázal králi *Thucovi*: „Mám božskou sílu. Cožpak se, *Thucu*, nebojíš?“ Poté král *Hùng* přestal dbát na obranu země a pouze se oddal zábavám, jídlu a pití. Když se vojáci krále *Thuca* přiblížili, král *Hùng* byl stále ještě v opojení. Ten poté začal plivat krev, skočil do studně a zemřel. Jeho následovníci odhodili meče a poddali se králi z *Thuc*.¹²

11 TT NK I 4a-5a, TT 1 2002: 112-114.

12 Král *An Dương* je oblíbenou postavou lidového umění (Durand 1960: 185).

3 Mytologie

Král Thục Phán vystavěl pevnost ve Việt Thường 越裳. Byla 1000 trượngů široká a její hradby byly zatočené ve tvaru hlemýžďe. Proto byla nazvána Pevnost Loa 螺城 (Cố Loa). (Lidé za dynastie Tang ji nazvali Kunlun / Côn Lôn 崑崙 s odkazem na velkou výšku této pevnosti.) Když již byla pevnost dostavěna, zřítila se. Král z toho byl nešťastný, a proto se postil a modlil k duchům nebe, země, hor a vod a opět se pustil do práce na její stavbě.

[V roce 255 př. n. l.] se náhle objevil božský člověk před branami pevnosti. Ukázal na pevnost, zasmál se a zeptal se: „Kdy bude stavba dokončena?“ Král jej přijal v paláci a zeptal se jej na to. Muž mu odpověděl: „Počkej, až přijde vyslanec řeky.“ A poté odešel.

Brzy ráno král vyšel z brány pevnosti a skutečně uviděl zlatou želvu, jak přichází z východu, plavice se po řece. Prohlásila o sobě, že je vyslancem řeky, mluvila přitom lidskou řečí a dokázala předpovídat budoucnost. Král byl velice potěšen. Nechal želvu posadit na zlatý podnos a umístit ji v paláci. Zeptal se želvy, proč se pevnost zhroutila.

Zlatá želva pravila: „Důvodem je síla qi hor a řek této oblasti. Syn předchozího krále ji využívá, aby se pomstil za království. Skrývá se na hoře Thát Diệu. Na této hoře jsou duchové. Jsou to baviči z minulých generací, kteří zemřeli a byli na tom místě pohřbeni a poté se proměnili v duchy. Vedle hory se nachází hostinec. Majitel hostince, Ngô Không, má dceru a bílou slepici, v níž sídlí tato vitální energie qi. Kdokoli v tomto hostinci stráví noc, vždy zemře v důsledku útoku duchů. Díky tomu se mohou spolčit a zbořit pevnost. Pokud zabiješ bílou slepici a odstraníš tuto vitální energii qi, pevnost zůstane přirozeně v celku a bude stabilní.“

Král vzal zlatou želvu do hostince a předstíral, že je hostem. Majitel hostince řekl: „Pane, jste urozený člověk. Měl byste rychle odejít, abyste nepřivolal neštěstí.“ Král se zeptal a řekl: „Zrození a smrt jsou předurčeny osudem. Co by mohli udělat duchové a démoni?“ A zůstal tam.

V noci přišli zvenku duchové a volali, aby jim byly otevřeny dveře. Zlatá želva je proklela, takže nemohli vstoupit. Když kohout zakokrhal, duchové zmizeli. Zlatá želva řekla králi, aby je pronásledoval. Když král dorazil k hoře Thát Diệu 七耀, nadpřirozená síla qi byla téměř zcela zničena. Král se tedy vrátil do hostince.

Po rozbřesku majitel hostince v domnění, že král bezpochyby zemřel, zavolal lidi do hostince, aby sebrali a pohřbili jeho tělo. Když však uviděl, jak se král vesele směje a mluví, povstal, pozdravil jej a řekl: „Jak jste to, pane, dokázal? Musíte být surchovaně moudrým člověkem.“ Král požádal hostinského, aby zabil bílou slepici a předložil ji jako oběť. Jakmile byla slepice zabita, dcera zemřela také.

Poté poručil, aby lidé kopali na hoře. Objeví staré hudební nástroje a kostry [bavičů]. Král poručil, aby byly spáleny na prach a prach rozprášili do řeky. Zlověstné qi tak bylo vykořeněno.

Poté byla stavba pevnosti dokončena za méně než půl měsíce. Zlatá želva se rozloučila. Král ji poděkoval: „Díky tvé dobrotivosti je nyní pevnost stabilní. Kdyby byla napadena cizinci, jak ji pak ale budeme bránit?“ Zlatá želva si vytrhla dráp, věnovala

jej králi a pravila: „Bezpečí země je předurčeno nebesy, ale také může být obráněno lidmi. Pokud uvidíš, jak přicházejí vetřelci, použij tento zázračný dráp jako spoušť kuše. Budeš bez starostí.“ Král přikázal svému úředníku Cao Lǎovi, aby udělal božskou kuši a použil dráp jako spoušť a nazval jej Božská kuše ze zlatého drápu, vydávající podivuhodné světlo.¹³

Vietnamské kroniky se snažily místní národní mytologii co nejvíce připodobnit modelu čínské mytologie, aby dokázaly svébytnost Vietů a stáří jejich nezávislosti na Číně, která byla určena v době ideálních vládců dávnověku. Tím měla být dodána legitimita vietské státnosti i v očích Číny. Tím došlo k časovému protažení dynastie Hùng až do poloviny 3. tisíciletí př. n. l. Podobně kronika *Đại Việt sử ký toàn thư* zmiňuje, že region *Giao Chi* / *Jiaozhi* existoval již v době mytického Žlutého císaře, ačkoli v čínských textech se tento název vyskytuje až za dynastie Han.¹⁴

Giao Chi / *Jiaozhi* bylo ustanoveno v době Žlutého císaře 2698–2598 př. n. l. daleko za oblastí osídlenou *Sty Viêtů* / *Yue*. Císař Yao (2356–2255 př. n. l.) poručil Xi [Shuovi] usadit se v *Nam Giao* / *Nanjiao* a spravovat *Giao Chi* / *Jiaozhi*. Yu ustanovil hranice 9 regionů. *Sto Viêt* / *Yue* se nacházelo v oblasti Yang (na jih od *Changjiangu*).

13 TT NK I 6a-7b, TT 1 2002: 115-117.

14 TT NK I 1a, TT 1 2002: 109.